

УДК 342.2

С. І. Мотринець

СТАНОВЛЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО ПРАВА В МЕЖАХ РОЗВИТКУ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ПРОЦЕДУРИ

Розвиток правового забезпечення парламентських механізмів, що знаходить свій прояв у трансформації джерел та інститутів відповідної підгалузі конституціоналізму, обумовлює потребу дослідження проблеми накопичення й удосконалення правового досвіду, здобутого людством у цій сфері, що підтверджує актуальність обраної теми.

Метою статті є аналіз процесів становлення парламентського права в межах розвитку правового забезпечення парламентських процедур. Для цього необхідно вирішити такі завдання: охарактеризувати умови й форми виникнення парламентського права, втілені в практику історичних парламентів; дослідити відповідний досвід відображення цих процесів у науковій думці; охарактеризувати роль ключових доктринальних пам'яток у розвитку парламентського права, форми й механізми їх використання у вітчизняних науці та практиці конституційного права.

Питання еволюції парламентського права майже не досліджувалися в сучасній правничій думці. Зазначені аспекти розглядали насамперед західні автори (Дж.Л. Бйок, Г. Деметер, П. Месон, Ф.М. Ріддік, Г.М. Роберт, Е.Ф. Старжіс, Дж. Хатсел та інші) та російські дослідники (Д.М. Петрушевський, М.І. Левіна), а в роботах таких вітчизняних науковців, як М.А. Маркуш і С.В. Саса, відповідні питання згадувалися в межах аналізу сучасного парламентського досвіду окремих іноземних держав. Утім можна впевнено стверджувати, що перші форми регулювання відносин із питань парламентської процедури з'явилися водночас із початком функціонування перших парламентів.

Такі прапарламентські інституції, як Народні збори (Екклесія) та Рада п'ятисот (Буле) у Стародавніх Афінах діяли відповідно до законів Солон 594 р. до н. е. та інших статутних правових актів, звичаїв і прецедентів, які здебільшого не дійшли до нашого часу. Аналогічна ситуація спостерігається з народними зборами та сенатом Стародавнього Риму, як республіканського, так і імперського. Сучасні автори визнають, що із цих питань ми знаємо дуже небагато [1, с. 75]. Лише діяльність Сенату Римської імперії пізнього періоду більш відома дослідникам, зокрема завдяки Кодифікації Феодосія 438 р. н. е., проте й така регламентація здійснювалася передусім статутним, звичаєвим і прецедентним правом [2, с. 168–169].

Сучасні автори вважають найстарішим із діючих парламентських установ альтинг – парламентську структуру стародавньої Ісландії, що виникла приблизно в 930 р. н. е. та відбувалася шляхом загальних зборів протягом двох останніх тижнів червня. У складі альтингу діяла логрета, яку Дж.Л. Бйок визначає як законодавчу секцію загального зібрання. Логрета складалася з 39 лідерів округів Ісландії (гоурів), 9 додаткових членів і голови альтингу – промовлювача законів (логсогумаура). Кожен гоур мав на логреті двох помічників [3, с. 10].

Порядок зібрання громадян Ісландії на альтинг, місце й порядок проведення альтингу, порядок функціонування логрети регламентувалися як звичаями, так і

писаними законами ісландців, що містилися в спеціальній збірці з назвою «Грага» («Право»), уперше складеній узимку 1117 р. [3, с. 12].

Парламент Англії як провісник системи сучасного парламентаризму виник у XIII ст. після схвалення Іоанном Безземельним Великої хартії вольностей 1215 р. У ст. 14 цього акта вказувалося, що король має загальну раду королівства для встановлення нових податків або обкладання щитовими грошима. У вказаній статті містилися норми, які регламентували порядок скликання таких зборів (форма й порядок листів заклику), терміни скликання (сорок днів до зборів) і вимоги до кворуму [4, с. 101].

Як визнають сучасні автори, джерела парламентських процедур того періоду поділялися на писані й неписані. До неписаних (некодифікованих) пропонувалося відносити парламентську практику (що була основним джерелом парламентської процедури Великобританії до початку XIX ст.), яка складалася зі звичаїв, прецедентів, резолюцій палат, постанов спікера й конвенцій (угод). Такі парламентські угоди (конвенції) не володіли юридичною силою, проте визнавалися й підтримувалися громадською думкою палати [5, с. 9].

Узагальнення відповідних правових норм відбулося у форматі правової доктрини. У цьому контексті треба вказати на діяльність клерка Палати громад Дж. Хатселла, яким було зроблено інкорпорацію парламентських норм і видано декілька книг, зокрема «Зібрання справ щодо привілеїв парламенту під різними назвами, починаючи з 1628 р.» 1776 р. та «Прецеденти процедури в Палаті громад під різними назвами» 1781 р. [6]. Останню книгу було перевидано в 1786 р., 1796 р. та 1818 р. Відповідні книги фактично стали доктринальними актами, якими керувалися парламентські депутати, а їх автор став, на нашу думку, першим у світі авторитетом із питань парламентської процедури.

І.М. Корольова відзначає, що значний внесок у наукове розроблення теоретичних засад організації діяльності парламенту та її правової регламентації внесли зарубіжні вчені кінця – початку XX ст., вказуючи на Г. Еллінека, Ю. Гатчека, І. Бенґама та інших, зокрема на роботу останнього, яка в російському виданні 1907 р. отримала назву «Тактика законодавчих зборів» [7, с. 4]. Варто відзначити, що прижиттєве видання 1791 р. цієї роботи І. Бенґама мало дещо іншу назву: «Есе з політичної тактики: із наведенням шістьох принципових правил проведення політичної асамблеї в процесі формування рішення, з їх обґрунтуванням і порівняльним доповненням практики Британії та Франції». Аналіз його змісту свідчить про виклад у роботі організаційних засад демократичного проведення будь-якої асамблеї, а не лише законодавчої [8]; у цьому сенсі названа праця є передвісником робіт із парламентського права XIX–XX ст.

Наступним видатним дослідником, що сприяв розвитку парламентського права Великобританії, варто вважати Т.Е. Мея, який також обіймав посаду клерка Палати громад і став визнаним фахівцем державного права того часу. Т.Е. Меем у 1844 р. було видано книгу «Трактат про право, привілеї, процедури та їх використання парламентом». Цей імплементаційний науковий збірник було потім перевидано 24 рази (востаннє в 2011 р.); перше її видання складалося з трьох книг (частин) та 29 глав [9, с. 4–6].

Саме норми, інкорпоровані в збірниках Дж. Хатселла та Т.Е. Мея, стали доктринальною основою парламентської процедури. Наступною інкорпорацією норм щодо парламентської процедури варто вважати роботу «Керівництво з парламентської практики для використання в Сенаті Сполучених Штатів», написану й оприлюднену в 1801 р. Т. Джефферсоном, який на той час виконував функції віце-президента й головуєчого в Сенаті цієї держави. Названа робота досі перевидається в США як актуальне доктринальне джерело з питань парламентської процедури.

Керівництво Т. Джефферсона складається з описів 53 категорій парламентської процедури з вказівками на відповідні правила та практику парламенту Великобританії, норми Конституції Сполучених Штатів та на правила Сенату, схвалені Сенатом у 1789 р. в межах реалізації ч. 1 ст. 1 Конституції США, за якою кожна палата має визначити правила власної процедури. Фактично Керівництво Т. Джефферсона та правила Сенату 1789 р., схвалені за його ж активною участю, є взаємопов'язаними актами. Досліджуючи відповідні процедури та статуси, Т. Джефферсон визначає ключову роль саме демократичних принципів із їх зв'язком із правовими звичаями щодо парламентської процедури [10, с. 7–8].

Наступний фундаментальний збірник із питань парламентського права видав американський фахівець Г.М. Роберт у 1876 р. під назвою «Прості пояснення щодо методів організації та ведення справ товариств, конвенцій та інших нарадчих асамблей». Сучасна назва цього посібника – «Правила процедури за Г.М. Робертом», він передавався 11 разів, останнє перевидання відбулося 2011 р. На відміну від попередніх робіт із парламентського права, праця Г.М. Роберта мала на меті створення загальних стандартів не для законодавчих органів, а для інших публічних асамблей; водночас вона активно використовувалася й використовується як для розроблення процедурних актів місцевих виборних органів влади США, так і інших держав. Це можна пояснити тим, що «Правила процедури за Г.М. Робертом» розумілися саме як збірник звичаєвого парламентського права, без пов'язання його з тогочасними чинними прецедентами або статутними актами [11, с. 7–12].

Канадським аналогом правил Г.М. Роберта варто вважати «Правила порядку Дж.Г. Бурінота», видані клерком Палати громад Парламенту Канади в 1884 р. [12]. Ці правила й досі використовуються в діяльності канадського парламенту. Іншим канадським доктринальним збірником є «Парламентські правила та форми за А. Б'єчесні», опубліковані вперше в 1922 р. А. Б'єчесні, клерком Палати громад Парламенту Канади. Наступні видання цього збірника готувалися за участю клерків Парламенту Канади Е. Фрезера, Г.Е. Бірча та науковця У.Ф. Доусона [13, с. 14].

Після оприлюднення правил Г.М. Роберта в США та інших англomовних державах протягом ХХ ст. було видано низку інших правил парламентської процедури, які використовуються на різних рівнях: від національних парламентів до діяльності профспілок і професійних асоціацій США (хоча найпоширенішими залишаються правила Г.М. Роберта). Зокрема, необхідно назвати «Керівництво з парламентської процедури» П. Месона, уперше видане в 1935 р., що ґрунтувалося на досвіді роботи автора в апараті Сенату штату Каліфорнія [14, с. 13].

Цікаво, що авторські права на книгу П. Месона були викуплені Національною конференцією легіслатур штатів США та Американським товариством секретарів і

клерків законодавчих органів. У 1984 р. це товариство утворило Комісію з доопрацювання «Керівництва з парламентської процедури» П. Месона; останнє видання було здійснено в 2010 р. У цьому контексті варто відзначити, що авторські права на Правила з парламентської процедури Т.Е. Мея (як на історичні публікації, так і на сучасні доопрацьовані перевидання) має Парламент Великобританії, і це неодноразово ставало предметом публічних дебатів, зокрема після перевидання в ХХІ ст. від імені Парламенту його клерком М.Р. Джеком [15].

Варто назвати також «Стандартний кодекс парламентської процедури» А. Стурджіс, виданий у 1950 р. з метою спрощення правил, які склалися на той час відповідно до збірника Г.М. Роберта. Названу працю було перевидано чотири рази під егідою Американського інституту парламентаріїв [16].

Також треба згадати «Правила процедури» та «Правила процедури в Сенаті» Ф.М. Ріддіка, видані в 1985 р. [17]. Характерно, що Ф.М. Ріддік мав досвід парламентської діяльності в Сенаті США та заснував в Американському інституті парламентаріїв щорічний практикум із дослідження парламентської процедури, що діє й досі.

Іншим джерелом відповідної доктрини є «Керівництво Г. Деметера» з парламентського права та процедури, розроблене Г. Деметером за умов співпраці з Американським інститутом парламентаріїв. Зокрема, Г. Деметер визначав парламентське право як «...правила, закони та регулювання організацією й управлінням порядком, ефективним та оперативним веденням справ, проведенням зібрань і конвентів» [18, с. 18].

Усі зазначені доктринальні збірки ХVІІІ–ХХІ ст. визначають такі ключові правила парламентської процедури:

- парламентська процедура спрямована на спрощення ведення справи колегії й забезпечення співробітництва та гармонії;
- усі учасники (члени) колегії мають рівні права, привілеї й обов'язки;
- має бути реалізованою воля більшості за одночасного забезпечення прав меншості;
- для окремих актів колегії потрібен кворум;
- повне й вільне обговорення кожної дії є базовим правом;
- у межах часу для питання може бути поставлене лише одне питання;
- головуєчий колегії має бути нейтральним [19].

Після широкого запозичення досвіду Великобританії та США щодо розбудову парламентаризму та виникнення парламентів у державах системи континентального права зазначений досвід розбудови парламентського права, що ґрунтується на поєднанні прецеденту, звичаю, статутного права та професійної доктрини, яка їх об'єднує й удосконалює, був неоднозначно сприйнятий у державах світу. Досвід таких держав неодноразово узагальнювався фахівцями конституційного права, у тому числі вітчизняними.

Узагальнення практики парламентської процедури здійснювалося й у радянській період, проте насамперед щодо представницьких органів соціалістичних держав. Зокрема, у Всесоюзному науково-дослідному інституті радянського законодавства в 60–80 рр. ХХ ст. видавалися періодичні інформаційні огляди

(насамперед під редакцією Д.А. Ковачева). Зокрема, відповідних оглядів було видано більш 200 випусків [20]. Цю практику було продовжено вказаним дослідником і після розпаду СРСР [21]. Також можна назвати монографію А.Х. Махненка 1972 р., присвячену статусу верховних органів народного представництва соціалістичних країн. Зокрема, у другій главі цієї монографії розглядалися праві аспекти внутрішньої структури таких органів, проте детально статус правових актів, що визначає питання процедури, не порівнювався й не узагальнювався [22, с. 150–174].

Утім і радянська, і сучасна російські правові доктрини в цій сфері вкрай критично ставляться до питань запозичення вдалого іноземного досвіду парламентської процедури [23, с. 144]; при цьому вказується, що досвід російської парламентської процедури має запозичуватися на пострадянському просторі, проте сама російська процедура не потребує істотних зовнішніх запозичень [24, с. 171]. Крім того, відповідно до особливостей термінології російського законодавства назву регламентів мають насамперед статутні акти органів державного управління.

Дослідження К.В. Давидова [25] та Ф.П. Васильєва [26] присвячені правовому статусу таких «адміністративних регламентів». Вважаємо, що в цілому порівняння парламентської процедури та процедури в адміністративному органі є некоректним; водночас питання віднесення до парламентського права джерел, що регламентують процедуру в представницьких органах місцевого самоврядування та регіональних легіслатурах, є відкритим. Тому цікавою є позиція російського автора В.І. Васильєва, який у 2000 р. запропонував типовий регламент представницького органу місцевого самоврядування [27, с. 73].

Варто вказати, що в континентальному європейському праві (на відміну від розглянутих робіт американських та англійських авторів) спроб утворити глобальне й уніфіковане парламентське право тривалий час не відбувалося. Водночас треба згадати науково-практичну діяльність М. Амелє, який обіймав пости в апараті французького парламенту, включаючи генерального секретаря Національної асамблеї Франції (1952–2004 рр.). Цим автором було підготовлено порівняльне дослідження структури й діяльності представницьких установ низки держав (досвід 41 країн аналізувався в його роботі 1962 р., досвід 55 країн – у праці 1966 р. [28]).

Отже, зародження та становлення парламентської процедури в її сучасному розумінні як правил функціонування демократичної легіслатури відбулося у Великобританії. Фундаментальні теоретичні дослідження парламентської процедури є характерними для робіт авторів країн англо-американської правової системи XVIII–XX ст. Роботи авторів, що працювали в континентальних і радянській правових системах, мали насамперед компаративістський характер; при цьому майже всі авторитетні теоретики з питань парламентської процедури мали практичний досвід парламентської роботи. Для більшості наукових робіт із парламентської процедури характерне широке розуміння парламентського права як системи норм, що регламентують порядок робіт будь-якої соціальної представницької структури.

Тому можливим є розуміння парламентського права України як підгалузі конституційного права, сукупності правових норм та інститутів, що регламентують як відносини у сфері роботи парламенту, так і відносини щодо функціонування

інших колегіальних виборних представницьких органів (Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевого самоврядування, органів самоорганізації населення тощо). У роботах теоретиків парламентського права доводиться варіативність джерел такого права навіть для правових систем континентального типу, адже висвітлюється принципова складність повної кодифікації всіх норм парламентського права в єдиних правилах процедури (регламенті) та принципове питання щодо правової природи такого акта. Вказані концепції потребують на додаткове обговорення, а тому мають стати підґрунтям для подальших наукових досліджень.

Література

1. Davidson T.S. A Problem of Senate Procedure in the Late Roman Empire / T.S. Davidson // *The American Journal of Philology*. – 1946. – Vol. 67. – № 2. – P. 168–183.
2. Lintott A.W. *The Constitution of the Roman Republic* / A.W. Lintott. – Oxford : Clarendon Press, 1999. – 316 p.
3. Byock J.L. *The Icelandic Althing: Dawn of Parliamentary Democracy* / J.L. Byock // *Heritage and Identity: Shaping the Nations of the North* / ed. J.M. Fladmark. – Aberdeen : Donhead Publishing 2002. – P. 1–18.
4. Петрушевский Д.М. Великая хартия вольностей и конституционная борьба в Английском обществе во второй половине XIII века. С приложением латинского и русского текста Великой Хартии и других документов / Д.М. Петрушевский – 2-е изд. – М. : Изд. М. и С. Сабашниковых, 1918. – 176 с.
5. Левина М.И. История становления и развития парламентских процедур в Англии XVII – начала XIX вв. (Палата общин) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история государства и права; история политических и правовых учений» / Л.М. Ильинична ; Института государства и права Российской академии наук. – М., 1999. – 25 с.
6. Hatsell J. *Precedents of Proceedings in the House of Commons, Under Separate Titles: With Observations* / J. Hatsell. – London : H. Hughes, 1781 – 247 p.
7. Королева И.Н. Парламентский регламент как правовая форма регулирования порядка деятельности представительного органа государственной власти: российская и зарубежные модели : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / И.Н. Королева. – М., 2007. – 173 с.
8. Bentham J. *Essay on Political Tactics: Containing Six of the Principal Rules Proper to be Observed by a Political Assembly, in the Process of Forming a Decision: with a reasons on which they are grounded, and a comparative application of them to British and French Practice* / J. Bentham. – London : Pr. for T. Payne, 1791. – 64 p.
9. May T.E. *A Treatise upon the Law, Privileges, Proceedings and Usage of Parliament* / T.E. May. – London : Charles Knight & Co, 1844. – 496 p.
10. Jefferson T. *A Manual of Parliamentary Practice. For the Use of the Senate of the United States* / T. Jefferson. – 2nd ed., with the last additions of the author. – George Town : Publ. by Joseph Milligan, 1812. – 144 p.
11. Robert M.H. *A simple explanation of the methods of organizing and conducting the business of societies, conventions, and other deliberative assemblies* / M.H. Robert. – Chicago : S. C. Griggs & Company, 1876. – 176 p.
12. Bourinot's Rules of Order: Being a Canadian Manual on the Procedure at Meetings of Shareholders and Directors of Companies, Conventions, Societies and Public Assemblies Generally. An Abridgement of the Author's Larger Work / ed. by J.G. Bourinot. – 4th ed. – Toronto : McClelland, 1924. – 208 p.
13. Barnhart G. *Beauchesne's Parliamentary Rules and Forms, Fifth Edition, 1978* / G. Barnhart // *Canadian Parliamentary Review*. – 1979. – Vol. 2. – № 4. – P. 14–16.
14. *Mason's Manual of Legislative Procedure* / ed. by P. Mason ; American Society of Legislative Clerks & Secretaries in cooperation with the National Conference of State Legislatures. – Denver : West Pub, 1989 – 677 p.
15. Taylor R. *Parliament Blown Open by Hackers* / R. Taylor [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rtaylor.co.uk/erskine-might.html>.

16. Sturgis Standard Code of Parliamentary Procedure / ed. by A.F. Sturgis. – first ed. – New York : McGraw-Hill, 1950. – 268 p.
17. Riddick F.M. Riddick's Rules of Procedure: Modern Guide to Faster and More Effective Meetings / F.M. Riddick, M. Butcher. – New York : Charles Scribner's Sons, 1985. – 224 p.
18. Demeter's Manual of Parliamentary Law and Procedure / ed. by G. Demeter. – Rev. ed. – Boston : Little Brown & Co, 1969. – 375 p.
19. Parliamentary procedure [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Parliamentary_procedure.
20. Законодательство зарубежных стран: Организация и процедура подготовки проектов нормативных актов в зарубежных европейских социалистических государствах (обзорная информация) / Д.А. Ковачев. – М. : ВНИИСЗ, 1985. – Вып. 224. – 54 с.
21. Ковачев Д.А. Регламенты парламентов стран-членов Содружества Независимых Государств (информационно-аналитический обзор) / Д. А. Ковачев // Очерки конституционного права иностранных государств : [учебное и научно-практическое пособие] / отв. ред. Д.А. Ковачев ; Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации. – М. : Спарк, 1999. – С. 295–300.
22. Махненко А.Х. Верховные органы народного представительства социалистических стран / А.Х. Махненко. – М. : Юридическая литература, 1972. – 264 с.
23. Прохоров М.В. Федеративные начала в организации и деятельности парламента: проблемы России и опыт зарубежных стран : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; государственное управление; административное право; муниципальное право» / М.В. Прохоров ; Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. – М., 1997. – 161 с.
24. Вершинина Е.С. Регламент как общеправовой феномен : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Е.С. Вершинина ; Нижегородская академия Министерства внутренних дел Российской Федерации. – Н. Новгород, 2010. – 224 с.
25. Давыдов К.В. Административные регламенты федеральных органов исполнительной власти Российской Федерации: теоретико-правовое исследование : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.14 «Административное право; финансовое право; информационное право» / К.В. Давыдов ; Воронежский государственный университет. – Воронеж, 2009. – 24 с.
26. Васильев Ф.П. Место и роль административного регламента в деятельности государственных органов / Ф.П. Васильев // Право и государство: теория и практика. – М., 2008. – № 9. – С. 56–58.
27. Васильев В.И. Модельный регламент представительного органа местного самоуправления (думы) муниципального образования. Проект / В.И. Васильев // Журнал российского права. – 2000. – № 10. – С. 72–93.
28. Амеллер М. Парламенты: сравнительное исследование структуры и деятельности представительских учреждений 55 стран мира / М. Амеллер. – М.: Прогресс, 1967. – 512 с.

Анотація

Мотриниць С. І. Становлення парламентського права в межах розвитку парламентської процедури. – Стаття.

Розглянуто проблеми зародження й розвитку правових норм та інститутів у сфері парламентської процедури. Досліджено появу парламентського права, доведено ключову роль правової доктрини в цих процесах.

Ключові слова: парламент, парламентська процедура, парламентське право, правова доктрина, інкорпорація права.

Аннотация

Мотриниц С. И. Становление парламентского права в рамках развития парламентской процедуры. – Статья.

В статье рассмотрены проблемы зарождения и развития правовых норм и институтов в сфере парламентской процедуры. Исследовано появление парламентского права, доказана ключевая роль правовой доктрины в данных процессах.

Ключевые слова: парламент, парламентская процедура, парламентское право, правовая доктрина, инкорпорация права.

Summary

Motrinetz S. I. Becoming of the parliamentary law in a frames of development the parliamentary procedure. – Article.

The problems of the conception and development of the legal norms and institutes in area of parliamentary procedure are shown. The concept of the parliamentary law is researched, the key role of the legal doctrine in those processes is proved.

Key words: parliament, parliamentary procedure, parliamentary law, legal doctrine, legal incorporation.

УДК 340.12-044.247

К. О. Трихліб

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ – ОСНОВА ЗБЛИЖЕННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Постановка проблеми. Сьогодні в умовах глобалізації інтеграційні процеси, зокрема й процеси правової інтеграції, набувають бурхливого розвитку. Інтеграція – об'єктивний і неминучий процес, що охоплює майже всі сфери суспільного життя. Своєю головною метою Україна визнала вступ до європейських інтеграційних об'єднань. Отже, дослідження теорій європейської інтеграції, висвітлення різних науково-теоретичних підходів і шкіл, а також аналіз теорії європейської правової інтеграції є необхідним в умовах сучасного суспільно-державного розвитку України, становить неабиякий науковий інтерес і надзвичайно важливе значення. Вагомий внесок у розробку й аналіз цієї теоретичної проблематики було зроблено вченими європейських та західних наукових шкіл і підходів у межах сучасної європейської правової, політичної, соціологічної, економічної й інших наук.

Стан дослідження. Дослідження та науково-теоретичний аналіз європейської інтеграції, діяльності європейських міждержавних організацій (зокрема, Ради Європи та Європейського Союзу), європейського права, співвідношення міжнародного й національного права здійснювали такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як М. Гнатовський, М. Микієвич, Є. Харитонов, В. Кернз, І. Лукашук, В. Хижняк, Ю. Тихомиров, Б. Топорнін, В. Забігайло, Ю. Кашкін, В. Муравйов, М. Марченко, М. Каппеллетті, М. Секкомбе, Е. Хаас, А. Етціоні, К. Дойч, А. Спінеллі, Б. Розамонд, Д. Пучала, А. Вінер, Т. Діц та інші. Вважаємо, що сьогодні без урахування й аналітичного розгляду їх наукового внеску не може обійтись жодна серйозна праця з методології інтеграції.

Однак варто зазначити, що вітчизняний науковий досвід аналізованого періоду, особливо наукова література радянського часу, має, на нашу думку, дещо односторонній характер, не висвітлює такого плюралізму поглядів і думок щодо євроінтеграції, як західна наука. Крім того, сьогодні вчені розуміють процес інтеграції й правової інтеграції по-різному, а дослідженню різних теорій, концепцій європейської правової інтеграції приділяється недостатньо уваги, вони мають здебільшого фрагментарний характер.